

Anders Hagström

Marxismens ABC: Demokratisk centralism

Introduktion (av Martin F)

Borgare, reformister och syndikalister har ständigt utsatt begreppet "demokratisk centralism"¹ för kritik: Demokratisk centralism har likställts med *odemokratisk centralism* och monolitism. För att kunna hävda detta har man pekat på de organisationsprinciper som i praktiken tillämpades i stalinistiska partier, dvs i de kommunistpartier som var knutna till Moskva. Men är detta verkligen en korrekt karakteristik?

Svar Nej!

För att kunna likställa *demokratisk centralism* med den *byråkratiska centralismen* i traditionella kommunistpartier så måste man hävda att ordet *demokratisk* inte spelar någon som helst roll i sammanhanget.² Så låt oss titta på frågan lite närmare.

Wikipedia definierar "demokratisk centralism" på följande sätt:

Principen innebär att partiet eller sammanslutningen gemensamt fattar ett beslut, demokratiskt, oftast genom omröstning. När beslutet väl är fastställt är alla medlemmar skyldiga att finna sig i beslutet och fullfölja det, även om de själva personligen hade röstat emot. Principen brukar sammanfattas som "frihet i diskussion – enhet i handling".

Detta är en kortfattad, men korrekt definition av de viktigaste elementen i den demokratiska centralismen. Är nu detta en särdeles anmärkningsvärd organisationsprincip?

Svar Nej!

Demokratisk centralism betyder att man i en organisation diskuterar en fråga under demokratiska former, men att när väl beslut fattats så ska också detta lojalt genomföras. Det betyder inte att minoriteten skall ge upp sina ståndpunkter, utan bara att den skall respektera majoritetens ställningstagande och lojalt bidra till beslutets verkställande.

Vad är det för underligt med det? Vilken mening har demokratin om man efter beslutet fattats inte genomför detta?

I själva verket ligger den demokratiska centralismens principer – detta helt oberoende av om man använder sig av begreppet eller inte – till grund för alla demokratiska organisationer (partier, fackföreningar, hyresgästföreningar osv). Ingen demokratisk organisation – t ex ett politiskt parti – skulle kunna fungera om medlemmarna godtyckligt kunde strunta i demokratiskt fattade beslut.

I praktiken kan det givetvis vara så och så med demokratin. Oftast är det ledningen som struntar i t ex ett kongressbeslut, när de inte gillar detta eller av något annat skäl anser att det bör överges – ett ganska aktuellt exempel på detta är Centerpartiets (under Maud Olofssons ledning) kovändning i frågan om utbyggnaden av kärnkraften.

Det begreppet "demokratisk centralism" försöker fånga är således helt enkelt hur en demokratisk organisation bör fungera, dvs att den måste både vara demokratisk och innehålla

¹ Själva begreppet "demokratisk centralism" myntades inte av kommunister, utan av teoretiker i den (socialdemokratiska) Andra internationalen.

² I många Moskva-knutna kommunistpartier strök man från mitten av 1960-talet demokratiska centralismen ur sina stadgar (det svenska kommunistpartiet, VPK, gjorde det 1967). Avsikten var givetvis att man på det sättet skulle framstå som mer demokratiska. Men det var givetvis bara den stalinistiska, misskrediterade, formen av "demokratisk centralism" som man manifesterade sitt avståndstagande från – och detta genom att kasta ut barnet med badvattnet.

element av centralism (att fattade beslut ska lojalt följas av medlemmarna).

Demokratisk centralism är givetvis inget oproblematiskt – demokratin och centralismen står åtminstone delvis i motsättning till varandra: Man kan ha mer eller mindre demokrati, mer eller mindre centralism. Relationerna mellan demokrati och centralism är ständigt en avvägningsfråga, som beror av omständigheterna.

Exempelvis är demokratin svårare att upprätthålla när en organisation är tvungen att arbeta underjordiskt (i en diktatur) än när det råder en borgerlig demokrati. Förhållandet mellan demokrati och centralism är inte på förhand givet, utan kan och måste variera. I en levande organisation pågår därför också ständigt en kamp mellan de båda sidorna (det finns ett dialektiskt förhållande mellan demokratin och centralismen).

I den följande artikeln redogör Anders Hagström för hur man i det ryska socialdemokratiska partiet och senare i Kommunistiska internationalen försökte fastställa formella regler för hur den demokratiska centralismen skulle *tillämpas* i resp. organisationer, bestående av *aktiva* medlemmar (detta är väsentligt i sammanhanget).

Martin Fahlgren (19/11 -2011)

Få begrepp är så missförstådda och förtalade som demokratisk centralism. Ofta har det framställts som en formel för diktatorisk toppstyrning, därför att stalinismen lade beslag på begreppet och fyllde det med ett nytt och innehåll som speglade stalinismens auktoritära karaktär. Demokratisk centralism är i själva verket en formel för hur demokrati och handlingsförmåga kan förenas på ett för en revolutionär organisation effektivt och kraftfullt sätt.

Begreppet som brukar tillskrivas Lenin härrör egentligen från den tyska arbetarrörelsen där det formulerades för första gången på 1860-talet. Först i början av 1900-talet introducerades det i den ryska socialdemokratin av dess mensjevnikflygel och anammades även av bolsjevikerna.

Vid den ryska socialdemokratins enhetskongress 1906 som hölls i kölvattnet på 1905 års revolution och som för ett kort tag förde den splittrade ryska socialdemokratin närmare varandra antogs den demokratiska centralismen utan några meningsskiljaktigheter:

”1. Medlem i partiet är den som accepterar partiprogrammet, stöder partiet ekonomiskt och tillhör någon partiorganisation.

2. Alla partiets organisationer bygger på den demokratiska centralismens principer.

3. Alla partiorganisationer är självstyrande vad gäller inre verksamhet. Varje godkänd partiorganisation har rätt att ge ut partilitteratur i eget namn...

...

7. Centralkommittén och det centrala organets redaktion väljs av [parti-]kongressen. [Det bör här påpekas att bolsjevikerna utan framgång hade drivit att redaktionen skulle underställas centralkommittén.]

Centralkommittén företräder partiet gentemot andra partier, den organiserar olika partiinstitutioner och vägleder deras verksamhet, den organiserar och genomför det arbete som är av betydelse för partiet i sin helhet, den fördelar partiets personal och ekonomiska resurser, och har ansvar för den centrala partikassan, den löser konflikter mellan och inom olika partiinstitutioner och samordnar överhuvudtaget partiets hela verksamhet...

8. Kongressen är partiets högsta organ. Vanliga kongresser sammankallas årligen av centralkommittén.

En extraordinär kongress måste sammankallas inom 2 månader på begäran av minst hälften av partiets medlemmar... Alla godkända partiorganisationer ska representeras vid kongressen... Val till kongressen genomförs enligt demokratiska principer..." (Paul Leblanc, [Lenin och det revolutionära partiet](#))

Enigheten bröts snabbt upp av revolutionens nederlag även om det skulle dröja till 1912 innan bolsjevikerna utropade sig till ett självständigt parti. De skulle dock fortsätta att upprätthålla den demokratiska centralismens principer i sitt partibygge.

Fullt utvecklad

Fullt utvecklad kan demokratisk centralism sägas omfatta följande principer och förhållnings-sätt:

- ”1. Först och främst måste arbetarnas parti grundas på ett revolutionärt marxistiskt program och måste finnas till för att tillämpa detta program på verkligheten på ett sätt som för kampen för socialismen framåt.
2. Medlemmarna i detta parti måste vara aktivister som håller med om det grundläggande programmet, som har tagit ställning för att gemensamt utveckla och tillämpa detta program, och som tillsammans kontrollerar organisationen i sin helhet.
3. I den mån det (med tanke på det tsaristiska förtrycket) är möjligt ska partiet fungera öppet och demokratiskt, med valprincipen från topp till botten.
4. Partiets högsta beslutande organ är partikongressen, som består av delegater som valts demokratiskt av varje partienhet. Kongressen ska mötas åtminstone vartannat år och ska föregås av en fullständig diskussion i hela partiet av alla de frågor som partimedlemmarna bedömer som viktiga.
5. Mellan kongresserna ska en centralkommitté (som väljs av och svarar inför kongressen) garantera partiets sammanhållning och samordna dess arbete på grundval av partiprogrammet och kongressens beslut. Dessutom ansvarar centralkommittén för att hålla alla partiets lokalenheter informerade om partiets samtliga erfarenheter och aktiviteter, medan lokalkommittéerna har ansvar för att hålla centralkommittén informerad om sina egna erfarenheter och aktiviteter. Under förhållanden av hårt politiskt förtryck och mitt under avgörande strider kan det centrala ledarskapet få mycket större tyngd än vid andra tillfällen. Trots det är detta ledarskap alltid bundet av partiets revolutionära marxistiska program, av kongressens beslut, och av ett ansvar (och ansvars-skyldighet) gentemot medlemmarna i sin helhet.
6. Det tas för givet att det inom ramen för det revolutionära programmet kommer att finnas åsikts-skillnader i olika programmatiska, taktiska och praktiska frågor. Dessa ska diskuteras och debatteras öppet, i synnerhet (men inte nödvändigtvis uteslutande) före partikongresserna. Inom vissa gränser – som varierar beroende på tid, plats och omständigheter – kan sådana menings-skiljaktigheter ventileras offentligt. Alla medlemmar ska uppmuntras att delta i diskussionen och ska få möjlighet att göra sina uppfattningar kända för hela partiet.
- Det tas för givet att det tidvis kommer att bildas grupperingar kring en eller annan ståndpunkt eller till och med kring fullt utvecklade plattformar som vissa medlemmar anser att partiet borde anta. I motsats till grupperingar som grundas på personliga sympatier och antipatier, och på vaga stämningar och förutfattade meningar, ger detta en grundval för fortgående politiska klargöranden och programmatisk utveckling, som är avgörande för partiets hälsa och tillväxt.
7. Alla frågor ska beslutas på grundval av demokratiska omröstningar (majoritetsstyre) varefter minoriteten antas verka lojalt i partiet, och i synnerhet inte på något sätt urholka de speciella aktioner man beslutat om.
8. Lokala partienheter måste verka inom ramen för partiprogrammet och hela partiets beslut, men inom dessa ramar måste de verka under de lokala medlemmarnas självstyrande och demokratiska

kontroll.”

Paul Leblanc, från vars *Lenin och det revolutionära partiet* vi hämtat ovanstående sammanställning sammanfattar:

”Denna lista beskriver en organisation som fungerar i linje med demokratiskt centralistiska principer.

Den beskriver också hur Lenin ansåg att en organisation skulle fungera – 1900, 1906, såväl som 1914 och därefter. Det sätt på vilket den demokratiska centralismen kunde eller skulle tillämpas varierade beroende på de speciella omständigheterna. Men det bolsjevikiska partiet fungerade enligt demokratiskt centralistiska principer från och med 1912 och en bra bit efter den bolsjevikiska revolutionen 1917.” (Paul Leblanc, [Lenin och det revolutionära partiet](#))

Kommunistiska Internationalen

Efter den Kommunistiska Internationals grundande 1919 kom den demokratiska centralismen att läggas till grund för dess organisation.

Vi återger här ett utdrag ur den tredje världskongressens ”*Riktlinjer för de kommunistiska partiernas uppbyggande och organisationsarbete*”:

”II. Den demokratiska centralismen.

6. Den demokratiska centralismen i den kommunistiska partiorganisationen måste vara en verklig syntes, en *sammansmältning* av centralismen och den *proletära* demokratin. Denna sammansmältning är möjlig endast på grundvalen av en ständig, gemensam verksamhet, en hela partiorganisationens oavbrutna, gemensamma *kamp*.

Centralisation betyder inom den kommunistiska organisationen ingen formell eller mekanisk centralisation, utan *en centralisation av den kommunistiska verksamheten*, d.v.s. bildandet av en stark, slagfärdig och samtidigt anpassningsskicklig *ledning*. En formell eller en mekanisk centralisation vore centralisation av makten i händerna på en partibyråkrati för att *behärska* de övriga medlemmarna eller det utanför stående revolutionära proletariats massor. Men endast kommunismens fiender kunna påstå att det kommunistiska partiet genom att leda de proletära klasstriderna och genom att centralisera denna kommunistiska ledning vill behärska det revolutionära proletariatet. Detta är lögn. Lika litet är en maktsats eller en kamp om herraväldet inom partiet förenlig med de av den Kommunistiska Internationalen antagna grundsatserna för den demokratiska centralismen.

Inom den gamla, icke revolutionära arbetarrörelsens organisationer utvecklade sig en genomgående dualism av samma slag, som uppkommit inom den borgerliga statens organisation: dualismen mellan byråkrati och ”folk”. Under den borgerliga omgivningens livsdödande inflytande utvecklade sig hos organisationerna ett yrkesfunktionärsvälde, ett ersättande av den levande arbetsgemenskapen med endast formell demokrati och ett splittrande av organisationen i aktiva funktionärer och passiva massor. Även den revolutionära arbetarrörelsen ärver oundvikligen till en viss grad denna *tendens till formalism och dualism* av den borgerliga omgivningen.

Det kommunistiska partiet skall grundligt övervinna denna motsättning genom systematiskt, ihärdigt, politiskt och organisatoriskt arbete och upprepade förbättringar och revideringar.

7. Vid ombildandet av ett socialistiskt massparti till ett kommunistiskt parti får partiet icke endast inskränka sig till koncentrera blott maktbefogenheten i sin centrallednings händer och i övrigt bibehålla sin gamla ordning oförändrad. Om centralisationen icke skall stå endast på papperet, utan skall genomföras även i verkligheten, så måste dess genomförande ske på sådant sätt, att det av medlemmarna uppfattas som en sakligt motiverad förstärkning och utveckling av deras gemensamma verksamhet och kampkraft. I annat fall kommo massorna att i den blott se en partiets byråkratisering, som då orsakar en opposition mot all centralisation, mot all ledning, mot all sträng disciplin. Anarkismen är byråkratismens motpol.

8. Den rent formella demokratin inom organisationen kan varken hålla byråkratiska eller anarkis-

tiska tendenser borta, ty på dess grundval ha dessa funnit god jord i arbetarrörelsen. Därför kan organisationens centralisering, d. v. s. strävandet efter en stark ledning icke få något gott resultat, om man söker nå den endast genom en formell demokrati. I stället är det nödvändigt att främja utvecklingen och bevarandet av de livligaste ömsesidiga förbindelser såväl inom partiet mellan de ledande partiorganen och de övriga medlemmarna som också mellan partiet och proletariets utomstående massor.“ ([Kominterns tredje kongress](#))

Stalinismen

Den demokratiska centralismen skulle dock inte överleva de första åren efter revolutionen. Skälen var många, men den sovjetiska arbetarklassens decimering och ”deklassering” under inverkan av det förhärjande inbördeskriget kom tillsammans med bolsjevikpartiets byråkratiska urartning att spela en nyckelroll.

Gradvis trängde den svällande och allt mer makthungriga sovjetiska byråkratin ut de revolutionärer som burit bolsjevikpartiet på sina axlar och skapat sovjetstaten. En process som underlättades av att de revolutionära veteranerna, partiets järnsidor, utgjorde en kraftigt åderlåten minoritet av partiet när det förhärjande inbördeskriget var över. Till detta kom att de nytillkomna medlemmarna ofta saknade veteranernas erfarenheter av hur partiet fungerat när det varit som mest vitalt och levande.

Trotskyj noterade i sin klassiska analys av sovjetstatens byråkratiska degeneration ”*Den förrådade revolutionen*”: ”Genom att utnyttja Lenins död, tillkännagav den härskande gruppen ett 'Leninuppåådet'. Partiets portar, alltid noggrant vaktade, slogs upp på vid gavel. Arbetare, kontorister, småfunktionärer strömmade in i massor. Det politiska syftet med denna manöver var att upplösa den revolutionära förtruppen i rätt människomaterial, utan erfarenhet och självständighet, men ändå med den gamla vanan att underkasta sig auktoriteter. Planen var framgångsrik. Genom att frigöra byråkratin från den proletära förtruppens kontroll, utdelade 'Leninuppåådet' dödsstöten åt Lenins parti. Maskinen hade vunnit nödvändig självständighet. Demokratisk centralism ersattes av byråkratisk centralism. Inom själva partiapparaten skedde det nu ett radikalt utbyte av personal från topp till botten. Bolsjevikkens främsta merit var nu att lyda. Under sken av kamp mot oppositionen sveptes nu revolutionärerna bort för att ersättas med tjänovniker [professionella regeringsfunktionärer]. Bolsjevikpartiets historia blev historien om dess snabba degeneration...” ([Den förrådade revolutionen](#))

Den demokratiska centralismen förvandlades alltmer till byråkratisk centralism där partimedlemmarnas uppgift blev att lyda de ovanifrån kommande påbuden. Kommunistiska Internationalen var inget undantag. Tvärtom. Processen underlättades dessutom av den enorma prestige och auktoritet det sovjetiska kommunistpartiet besatt inom Kommunistiska Internationalen som det parti som skapat sovjetstaten, en prestige och auktoritet – för att inte heller glömma materiella resurser – som alltmer kom att användas till att tämja vad som en gång varit en ganska bångstyrig organisation.

Fjärde Internationalen

Den kommunistiska opposition, Vänsteroppositionen sedermera den Förenade Oppositionen, som tog form i Sovjetunionen som en reaktion på den byråkratiska urartningen kämpade ursinnigt men förgäves mot byråkratiseringen och den alltmer repressiva regimen.

Oppositionen såg sig som den revolutionära bolsjevikkens arvtagare och försvarare och när den Internationella Vänsteroppositionen formerades i slutet av 20-talet på initiativ av den då deporterade Trotskyj lade den uttryckligen den demokratiska centralismens principer till grund för sin organisation och när den 1938 utropade den Fjärde internationalen var det så självklart att den skulle byggas som en demokratisk centralistisk organisation att den skrevs in i organisationens stadgar utan någon närmare precisering.

Appendix: Fraktionsförbudet

Något som nästan oundvikligt kommer upp i diskussionen om bolsjevikerna och demokratisk centralism är det förbud mot fraktioner som infördes av bolsjevikernas 10:e partikongress 1921, en kongress som föregåtts av en mycket hetsig offentlig debatt och kom att sammanfalla med upproret i Kronstadt.³ Åtgärden brukar betraktas som ett stort steg på vägen mot partiets förvandling till ett toppstyrt parti. Men man skall inte överdriva dess betydelse som enskild händelse i vad som i själva verket var en malström av händelser som med oerhörd kraft banade väg för revolutionens urartning. (Se bl a min artikel [Oktoberrevolutionen 90 år](#))

Förbudet mot "fraktionalism" vilket definierades som "bildandet av grupper med separata plattformar, och som strävar att i en viss utsträckning avskilja sig och skapa sin egen grupp-disciplin" motiverades med att "[a]lla klassmedvetna arbetare måste klart inse att fraktionalism av varje slag är skadligt och otillbörligt, för oavsett hur medlemmar av en enskild grupp kan önska att slå vakt partienheten, leder fraktionalism i praktiken oundvikligen till försvagande av team-arbete och till intensifierade och upprepade försök av fiender till det styrande partiet, vilka har har ormat sig in i det, att vidga klyftan och att använda det för kontrarevolutionära syften".

Resultatet av diskussionerna på partikongressen blev att fraktioner förbjöds men däremot inte temporära grupperingar, det som kommit att kallas tendenser, till stöd för olika politiska plattformar inför exempelvis en kongress.

"Faktum är att när Rjazanov lade fram ett (avslaget) ändringsförslag på den tionde kongressen som föreslog ett förbud mot grupperingar som kandiderade till Centralkommittén (CK) på grundval av plattformar, gick Lenin emot det med motiveringen:

'Vi kan inte beröva partiet och medlemmarna av CK rätten att vända sig till partiet, om en grundläggande fråga orsakar oenighet . . . Vi har inte befogenhet att undertrycka detta.'

Till och med efter förbudet, vilket troligen var tänkt som temporärt, fortsatte Arbetaroppositionen och Demokratiska Centralister faktiskt nästan som förut. Visserligen vidtogs ett antal administrativa åtgärder mot enskilda individer, något som inte var ovanligt efter 1919, men Lenin försökte också gå en del av av Arbetaroppositionens kritik till mötes. Han säkerställde att två medlemmar av Arbetaroppositionen togs med i CK och gick samman med dem i att driva genom en utrensning av karriärstiska och småborgerliga element som hade gått med det ryska kommunistpartiet efter revolutionen, något som Arbetaroppositionen krävt – 200 000 partimedlemmar uteslöts 1921. Inget av detta antyder att ett "monolitiskt parti" etablerades 1921, eller att en kontrarevolutionär kupp genomförts." (Se Stuart King, "The Real Meaning of Thermidor" i *Permanent Revolution* 18 <http://www.permanentrevolution.net/entry/3196>)

Lenins kommentar till Rjazanovs förslag om det omöjliga i att beröva partiet och CK-ledamöterna rätten att vända sig till partiet i konflikter och meningsskiljaktigheter är också värdefull att komma ihåg om man betänker att Lenin 1922 själv tog initiativ till att sluta ett "block" med Trotskij mot Stalin och den växande byråkratin:

.."[J]ag föreslår en kamp mot sovjetbyråkratismen, och du föreslår att man även skall innefatta byråkratismen inom partiets organisationsbyrå?" Jag skrattade åt denna oväntade anmärkning, ty jag hade inte haft en så bestämd formulering i åtanke. "Jag förmodar det." Organisationsbyråns betydde själva hjärtat på Stalins apparat.

"Gott", fortsatte Lenin, uppenbart nöjd över att vi hade kallat saker och ting vid dess rätta namn, "då föreslår jag att vi bildar ett block mot byråkratin i allmänhet och mot organisationsbyrån i synnerhet."

"Det är ett sant nöje att bilda ett block med en hederlig man", svarade jag." (Trotskij, *Mitt liv*: http://www.marxists.org/svenska/trotsky/1930/01/mitt_liv.html#kap39)

³ Se Lenins artikel [Krisen i partiet](#), där han behandlar motsättningarna inom partiet inför kongressen.

Vad var detta ”block” annat än ett initiativ som obönhörligt skulle leda till organiserad opposition – fraktionsbildning? – och öppen konflikt om själva partiet och sovjetregimen. En konflikt som också kom, men med en opposition mot den sovjetiska byråkratin som fick ta striden utan bistånd av Lenins politiska slagkraft och oerhört starka ställning och stöd bland befolkningen. Istället kom den döde Lenin att förvanskas och utnyttjas som slagträ av Stalin och hans allierade mot oppositionen.

Anders Hagström

Läs mer:

[Avanguardia Operaia: Lenins partiuppfattning. Från grupper till parti 1895-1912](#)

[Pierre Broué: Anmärkningar om bolsjevikpartiets historia](#)

[Paul Leblanc, Lenin och det revolutionära partiet](#) (i synnerhet “Kapitel 7. Innebörden i demokratisk centralism”)

Lenin [Krisen i partiet](#)

[Marcel Liebman: Lenin och leninismen](#)

[Ernest Mandel: Om leninismen](#) (särskilt avsnittet “Organisationsteori, demokratisk centralism och sovjet-demokrati”)

[Ernest Mandel: Om förtruppsspartier](#)

[Ernest Mandel: Makt och pengar – en marxistisk teori om byråkratin](#)

[Debatt om strategi och taktik](#) (tar bl upp olika aspekter av demokratiska centralismen, med exempel från bolsjevikpartiet)